Ortak Türkçe alfabesi

Vikipedi, özgür ansiklopedi

Ortak Türkçe Alfabe (veya *Birleşik Türkçe Alfabesi* / *Birleştirilmiş Türk Dilleri Abecesi*) - Türk dillerindeki asal sesler esas alınarak ve aynı kaynaktan çıkanlar sınıflandırılarak tüm harflerin gösterildiği bir sistemdir. Henüz ortak bir biçime ulaşılamamış olmasına rağmen büyük oranda şekillenmiştir.

1991 yılında başlatılan[1] ortak alfabe çalışmalarının ardından Türk Şûrası (*Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk-Kardeşlik ve İş Birliği Kurultayı*) tarafından 21-23 Mart 1993'te Antalya'da yapılan toplantıda Türki Cumhuriyetlerin alfabelerine Q, X, W, Ň, Ä harflerinin eklenmesi ortak karar olarak kabul edilmiştir.[2] Türk Keneş kurulu tarafından da benimsenen bu karar uygulandığı takdirde (İnceltme ve Vurgu İşaretli harfler hariç) 34 harfli bir alfabe Türk dünyasının önemli bir bölümünde en azından protokolde yürürlüğe girmiş olacaktır.

Türk Dilleri Ortak Alfabesi																														
Büyük	A	Ä	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L	M	N	Ň	O	Ö	P	Q	R	S	Ş	T	U	Ü	V
Küçük	a	ä	b	c	ç	d	e	f	g	ğ	h	ı	i	j	k	l	m	n	ň	o	ö	p	q	r	s	ş	t	u	ü	v
IPA	ɑ	æ	b	dʒ	tʃ	d	e	f	g	ɣ	h	ɯ	i	ʒ	c, k	l	m	n	ŋ	o	ø	p	q	r	s	ʃ	t	u	y	v

- Sesli harflerin uzun biçimleri İnceltme İmi ile gösterilir: **Â, Ê, Î, Ô, Û.**

Türk dillerindeki seslerin sınıflandırılması

Ortak Türk Alfabesi	A	Ä	E	B	C	Ç	J
Türk alfabesi	A	-	E	B	C	Ç	J
Azeri alfabesi	A	Ə	E	B	C	Ç	J
Türkmen alfabesi	A	Ä	E	B	J	Ç	Ž
Gagavuz	A	Ä	E	B	C	Ç	J
KırımTatar	A	-	E	B	C	Ç	J
Tatar	A	Ä	E	B	C	Ç	J
Başkurt	A	Ä	E	B	-	Ç	J
Kumuk	A	Ä	E	B	C	Ç	J
Karaçay-Balkar	A	-	E	B	C	Ç	J
Karay	A	E	Ė	B	DŽ	Č	Ž
Kazak	A	Ä	E	B	DJ	TŞ	J
Karakalpak	A	Á	E	B	DJ	CH	J
Nogay	A	Ä	E	B	C	Ç	J
Kırgız	A	-	E	B	DJ	Ç	J
Özbek	O	-	E	B	DJ	CH	J
Uygur	A	E	Ë	B	J	CH	ZH
Salar	A	E	E	B	C	Ç	J
Salar (yeni resmi yazım)	A	E	E	B	J/ZH	Q/CH	R
Arap Abecesi	اٴ,آ	ـَ	اي	ب	ج	چ	ژ
Kiril Abecesi	А	Ә	Е	Б	Җ, Ӂ, Ҹ,Ҷ,Ӌ	Ч	Ж
IPA	/ɑ//a/	/æ/	/ɛ/	/b/	/d͡ʒ/	/t͡ʃ/	/ʒ/

1. Ää=Əə=Әә
2. Č=J
3. Þ=θ ve Ż=Ð
4. Ţ=T+S ve Ḑ=D+Z
5. Ṡ=ص ve Ḋ=ض
6. Ṫ=ط ve Ż=ظ
7. Uzun: Â, Ê, Î, Ô, Û.
8. Yumuşak: Ă, Ĕ, Ĭ, Ŏ, Ŭ.
9. İnce: Aksan işareti (`) - Ünsüz harflerde
10. /ɒ/ Özbekçede

- Yarı-sesli (gırtlaksı) harfler Yumuşatma İmi ile gösterilir: **Ă, Ĕ, Ĭ, Ŏ, Ŭ.**
- Alfabede Türkçede bulunmayan harflere de yer verilmiştir. Bu sesler ve onları gösteren harfler daha çok başka topluluklarla iç içe yaşayan Türk halkları tarafından kullanılmaktadır. Örneğin İran Azerileri Arapça *Ayın (Ayn)* harfini veya Gagavuzlar Slavik *Tse* harfini yoğun biçimde kullanırlar. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Dolayısıyla alfabenin bazı kısımları yalnızca bazı topluluklar tarafından kullanılmaktadır.
- Kiril **Е** harfi için Azeri Kiril alfabesindeki **Е** harfinin ses değeri esas alınmıştır. Bu harf de Türkçedeki **E** sesidir.
- **Š**=**Ť** ve **Ž**=**Ď** harfleri Peltek seslerdir; dil ucu ile dişlerin arasından çıkar.
- Arapçada bulunan Peltek **Š** (Arapça: **ث**) sesi Türk dilleri içinde yalnızca Başkurtça'da yer alır (Kiril: **Ҫ**).
- Arapçada bulunan Peltek **Ž** (Arapça: **ذ**) sesi Türk dilleri içinde yalnızca Başkurtça'da yer alır (Kiril: **Ҙ**).
- **Ṡ** ve **Ḋ** harfleri Vurgulu S ve Vurgulu D olarak işitilen seslerdir. Modern Standart Arapçadaki ses değerleri esas alınmıştır.
- Türkçede bulunmayan **Ṡ** (Arapça: **ص**) ve **Ḋ** (Arapça: **ض**) sesleri Arapçanın romanizasyonunda kullanılır.
- Türkçede bulunmayan **Ţ** (Kiril: **Ц**) ve **Ḑ** (Kiril: **З**) sesleri Kiril alfabesinin romanizasyonunda kullanılır.
- **Ṫ** ve **Ż** harfleri Vurgulu T ve Vurgulu Z olarak işitilen seslerdir. Modern Standart Arapçadaki ses değerleri esas alınmıştır.
- Bazı harfler için özellikle el yazısında kimi farklılıklar bulunabilir. Örneğin: **Ķķ**=**Ķķ** ve **Ḩḩ**=**Ḩḩ**
- **ق** = **ق** (Gırtlaksı K harfi) veya **ڨ** (Gırtlaksı G harfi).

Uniform Türk Alfabesi

Uniform Türk Alfabesi, Ortakbiçimli Türki Abece) - 1930'lu yılların başında Sovyetler Birliği içindeki Türk topluluklarının alfabelerini ortak bir yazı sistemi ile Latin alfabesine çevirebilmek amacıyla oluşturulan ve asal sesleri gösteren alfabedir. Ortak Türkçe Alfabe çalışmalarının temelini oluşturur.

Sosyalist ideolojiyi yerleştirmek için Uniform Türk Alfabesi ile Özbekistan mekteplerinde okutulan bir kitap.

Uniform Türk Alfabesi ile Türkmence bir metin örneği.

Uniform Türki Abece																							
A	B	C	Ç	D	E	Ə	F	G	Ƣ	H	X	İ	J	K	Q	L	M	N	Ņ	O	Ɵ	P	R
a	b	c	ç	d	e	ə	f	g	ƣ	h	x	i	j	k	q	l	m	n	ŋ	o	ɵ	p	r

- **Ņņ** harfi (Ņ ņ) biçimiyle de gösterilir.

Özellikleri

Uniform sözcüğü "Evrensel Biçim" (Ortak Gösterge) veya "*Biçimlendirilmemiş*" anlamına gelir. Yani bu alfabe henüz biçimlendirilerek ikincil sesler oluşturulmuş değildir. Bunu yapabilmek ve ilgili dillerin tüm ses değerlerini simgeleyecek harfleri belirleyebilmek için noktalama işaretlerinden yararlanarak yeni harfler oluşturmak gerektiği öngörülmüştür. Başlangıç noktası olarak da Türkiye Cumhuriyeti'nin alfabesi esas alınmış fakat bazı değişklikler yapılmıştır. Örnek vermek gerekirse Ş ve Ç harfleri olduğu gibi kabul edilirken Türkçedeki Y sesini temsil edecek simge olarak olarak J harfi seçilmiştir. (Mesela, buna göre Uniform alfabe ile *Yurt* sözcüğü **Jurt** olarak yazılır). Tüm Türk dillerinin ortak asal sesleri tespit edilerek Uniform Alfabe ana hatlarıyla ortaya çıkarılmıştır. Örneğin T harfi aslında sadece T sesi için değil, ayrıca Arapça'dan gelen kelimelerdeki peltek T sesi (Ṫ) ile Moğol ve Gagavuz dillerindeki TS sesi (Ţ) karşılığında da kullanılan ortak bir harftir. Bunları ayırmak için noktalamak gerekir.

Her ülkenin bilimsel anlamda bu çalışmaları yaparak kendi yazı sistemlerini geliştirecekleri düşünülmüştür. Ancak bu çalışmalar çeşitli nedenlerle uzun yıllar boyunca rafa kaldırılarak unutulmuştur. Sovyetler Birliği yönetiminin Kiril Alfabesi dışındaki yazı sistemlerine olumsuz yaklaşımı ve var olan yerleşmiş alfabeleri değiştirmenin güçlükleri (topluma yeni bir alfabe öğretmenin masrafı, çeviri yaparak bilimsel kaynakları yenilemenin zaman alması gibi hususlar) başlıca engeller olarak ortaya çıkmıştır. Zaten böyle bir ortak alfabe ise tamamen çeviri amaçlı olacağı öne sürülerek Sovyet yönetiminin onayı alınabilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bahsedilen riskler değerlendirilip göze alınarak bazı devletlerce yeni Latin alfabesi çalışmaları yapılmıştır. Nihayet Azerbaycan, Türkmenistan, Gagavuzya, Tataristan gibi ülkeler yeni alfabeye ya bütünüyle geçmişler ya da bir geçiş süreci içinde Kiril tabanlı eski alfabe ile birlikte bir süre kullanmayı öngörmüşlerdir.

Günümüzde alfabe çalışmaları dikkate alındığında Türkî Cumhuriyetlerde Latin Alfabesine geçiş yönünde gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin Azerbaycan, Türkiye'deki Türk Alfabesini temel alan bir sistemi kabul etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti alfabesinin üzerine üç tane harf (yeni ses değerleri) ekleyerek kendi alfabelerini oluşturmuşlardır.

Harfler ve Ses Değerleri

Uniform Alfabe'nin içerdiği ana ses değerlerinin çözümlemesi çok geniş bir ikincil sesler dizgesi ortaya çıkarır. Günümüzde var olan alfabelerden yaralanılarak belirli bir seviyede ayrıntılar tespit edilebilmiştir. Türkiye'de ve diğer Türk devletlerinde kullanılan harflerden başlıcaları şu şekildedir:

- **Â**: *Türkçede kullanılır.* Kendisinden önce gelen /k, g, ɫ/ seslerinin [c, ɟ, l] olarak inceltildiğini belirtir. Bazı yerlerde uzun a'lar da bu harfle gösterilir. Örneğin: *Kâr, Hâlâ, Kâzım, Nâzım, Âlem, Kâğıt…*
- **Û**: *Türkçede kullanılır.* Kendisinden önce gelen /k, g, ɫ/ seslerinin [c, ɟ, l] olarak inceltildiğini belirtir. Bazı yerlerde uzun u'lar da bu harfle gösterilir. Örneğin: *Sükûnet, Mûris, Mûzip, Sûni…*

- **Î**: *Türkçede kullanılır.* Harfin uzatılarak telaffuz edildiğini gösterir. Kullanımda İ harfindeki noktanın üzerine işaret koyulması çift noktalama gerektirdiğinden yalnızca düzeltme imi kullanılır, nokta düşer. Örneğin: *Millî, Dînî, Çîdem, Dîdem, Îzan, Mîde...*
- **Ê**: *Gagavuzcada kullanılır.* Gagavuzcada [ə] sesini temsil eder. Bu harf Kürtçe ve Zazacada ise [eː] sesini temsil eder. Türkçede sadece birkaç kelimede mevcut olduğu için kullanımı öngörülmemiştir. Ancak yine de dilimizdeki bir iki kelimenin okunuşu ile bir fikir edinmemiz mümkündür. Örneğin: *Mêmur, Poêtika, Nêyzen, Têlif...*
- **Ô**: Bitişiğinde bulunan L harfinin [ɫ] yerine [l] olarak telaffuz edildiğini göstermek için kullanılır. Türkçede örnekleri sınırlı olduğu için kullanmaya gerek duyulmamıştır. *Örnekler: rôl, gôl, sôl, lôkanta, lôjman*
- **Ɵ**: *Uniform Türk Alfabesi içerisinde yer alır.* Türkçedeki Ö harfine denk gelir. Örneğin: *Sɵnmek (Sönmek)*, *Dɵnmek (Dönmek)*.
- **Ä** ve **Ə**: *Azericede, Kazakçada, Tatarcada, Gagavuzcada ve Türkmencede kullanılır.* /æ/ sesini temsil eder. Türkçede E harfi M, N, L ve R ile biten hecelerde, ve -mez ekinde çoğu zaman bu şekilde telaffuz edilir (Örnek: pekm**e**z, **e**rk**e**n, p**e**mbe). Azericede yoğun olarak kullanılır. İnce bir harf olduğu halde kalın uyumludur. Örneğin: *İncä/İncə*. Türkçede Selçuk ismi diğer Türk dillerinde "Sälçuk / Səlcuk" olarak, Akçe sözcüğü ise "Akçä / Akçə" olarak yazılır. Türkçede her ikisi de "Ben" olarak yazılan *Bän* (Azerice: *Mən*, 1. Tekil Şahıs Zamiri) ve Ben (Azerice: *Ben*, Deri Kabartısı) sözcükleri birbirinden farklı anlamlar içerir ve ses değerleri de farklıdır. **Ə** harfi kimi latin alfabelerinde, özellikle el yazılarında **Əə** biçiminde de kullanılır.[3][4] **Örnekler**: *Ämäk/Əmək/Əmək (Emek), Ämir/Əmir/Əmir (Emir), Äsas/Əsas/Əsas (Esas), Sämär/Səmər (Semer)...*
- **Ë**: *Uygurcada kullanılır*. Uygurcada işaretsiz E [ɛ] sesini gösterirken Ë harfi [e] sesini göstermektedir. Türkçede bu ses genellikle [i]'ye dönüşmüştür. *Türkmenëli, Kırklarëli, Tuncëli...*
- **Önemli Açıklama-1:** Latin **Ë** (E-Diyarez) harfinin ses değeri olarak kesinlikle Kiril **Ë** (Yo) harfi ile hiçbir ilgisi yoktur. Tamamen bir şekil benzerliğidir. Latin **Ë** harfinin Kiril karşılığı kesin olarak **Є** harfidir.
- **Önemli Açıklama-2:** Kiril **Є** (Ye) harfinin ses değerinin kesinlikle Latin **E** harfi ile hiçbir ilgisi yoktur. Kiril **Є** harfinin Latin karşılığı **Ë** harfidir.
- Arapçadaki *Ayın* (**ع**) /ʕ/ temsil eder ve kesinlikle *sessiz* bir harftir. Türkçede bu ses yoktur. Normal A sesi ile farkı ortadan kalkmıştır. Yeryüzündeki bazı dillerde benzer sesler **Ă** ile gösterilir. Türkçede ise Arapçadan gelen sözcüklerde çok nadiren kesme işareti ile kullanılır. Örneğin: *Ăsker (Asker), Mǎruf (Ma'ruf)*...
- Ayın (**ع**) harfinin çekimli (harekeli biçimleri) **Ŭ** ve **Ĭ** olarak gösterilir. Örneğin: *Ŭmum, Ĭtır*...
- **W**: *Tatarcada ve Türkmencede kullanılır.* Türkmencede /β/, Tatarcada /w/ sesini gösterir. Türkçede [β], /v/'nin yuvarlak ünlülerle birlikte bulunan bir alofonu olarak bulunur. [w] sesi de bazı kişiler tarafından ğ harfinin yuvarlak ünlülerin yanında bulunan telaffuzu olarak görülür. Örneğin: *Wücut, Yowurt*.
- **Q**: *Tatarcada ve Azericede kullanılır.* Anadolu Türkçesindeki [q] sesini gösterir. Örneğin: *Qomşu (Komşu)*... Azericede ise [g] sesini karşılar. Başkurtçadaki *Ҡалын* (Kalın) sözcüğünün çevirisi *Qalın* olarak yapılır ve okunuşu (Kalın/Galın) biçimindedir. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiş olan Tunus ve Cezayir Arapçasında Türkçedeki [ɢ] sesini karşılamak için üç noktalı **ڨ** harfi kullanılır.
- **X**: *Tatarcada ve Azericede kullanılır.* /x/ sesini karşılar. Türkçedeki *ı**h**lamur* sözcüğünde bulunur. Arapçadaki Hı (**خ**) harfidir. İç ve Doğu Anadolu ağızlarında sıklıkla rastlanır. Örneğin: *Baxmax* (Bakmak), *Çaxmax (Çaḫmaḫ; Çakmak), Yanmax (Yanmaḫ; Yanmak)…* Bu ses, Türkçede /h/ sesinin alofonik bir varyasyonu olarak bulunur.
- **Ģ**: *Uniform Türk Alfabesinde Ƣƣ biçimiyle yer alır.* /ʁ/ sesini karşılar. Arapçadaki Ğayın (**غ**) harfidir. Batı Anadolu Türkçesinde Ğ ile birleşmiştir, ancak Türkiye'nin doğu bölgelerinde yaygındır. Örneğin: *Doƣan (Doġan).* Gagavuzca ve Kırgızca'da gibi bazı dillerde Ğ harfi sesli harflerin art arda iki kere yazılmasıyla -gizli olarak- elde edilir. Örneğin: *Uur (Uğur)*.
- **Ň** veya **Ñ**: *Tatarca'da, Türkmence'de kullanılır.* /ŋ/ sesini karşılar. Bazen de NĞ/NY olarak öngörülür (**Ņ**). Pek çok ağızda N veya Ğ sesine dönüşmüştür. Osmanlıca'daki üç noktalı Kaf-ı Nûni (**ڭ**) harfinin karşılığıdır. Günümüz Türkçesinde /g/ sesinden önce gelen /n/'nin bir varyasyonu olarak görülür *(Ma**n**gal, Ya**n**gın)*
- **Ţ**: *Gagavuzcada ve Moğolcada kullanılır.* /t͡s/ sesini temsil eder. Moğolcada ve Rusçada, Slav dillerinde, ayrıca Kiril alfabesini kullanan pek çok dilde olan bir sestir (Kiril **Ц**, Tse). Gagavuzcada ve diğer Türk dillerinde Slav kökenli kelimelerde yer alır (Örneğin: *Prezentaţiya, Redakţiya*).[5] Ancak öz Moğolca sözcüklerde de sık sık kullanılır. Örneğin: Moğolcadaki *Ţag* sözcüğü (Çağ), *Ţeţeg* (Çiçek). Belarus'da yaşayan Lipka Tatarlarının alfabesinde ise /t͡s/ sesini tam olarak karşılamak için **ڝ** şeklinde bir harf üretilmiştir. Kazaklar ve Kırgızlarla birlikte yaşayan Çin kökeli Dungan halkı Sad harfinden biraz daha farklı olan ama yakın kaynaklardan çıkan bu sesi gösterebilmek için **ڞ** harfini kullanmıştır.
- **Ḑ**: *Ses olarak Abhazcada, Bulgarcada ve Macarcada yer alır.* /d͡z/ sesini temsil eder. Slav dillerinde, ayrıca Kiril alfabesini kullanan bazı dillerde olan bir sestir (Kiril Ʒ veya S). Gagavuzların da kullandığı Moldova alfabesinde (ve birebir aynı olan Rumen alfabesinde) resmi olmayan harfler arasındadır. Bu dillerdeki eski metinlerde birebir Noktalı D biçimiyle (**Ḑ**) rastlanır. Günümüzde ise genelde bu harfin arkasından gelen bir Z ile birlikte kullanılır. Örneğin Macarcadaki *Bodza* (Boḑa: Mürver Meyvesi). Bazı alfabelerde ise Arapçadakinden biraz daha farklı olan ama yakın kaynaklardan çıkan bir /d͡z/ sesini göstermek için **ڗ** harfi kullanılmıştır. Belarus'da yaşayan Lipka Tatarlarının alfabesinde ise bu sesi tam olarak karşılamak için **ڀ** şeklinde bir harf üretilmiştir.[6][7][8]
- Türkçede bulunmayan yutaklaşmış /ˤ/ seslere yabancı kökenli kelimelerde rastlanır (**Ḋ, Ż, Ṫ, Ṡ**). Yalnızca Arapça ve Osmanlıca çevirilerde kullanılır.
- **Ṡ**: Arapçadaki *Sad/Tsad* (**ص**) harfini karşılar. Örneğin: *Ṡadaka, Ṡahib, Ṡabun, Huṡuṡ.*
- **Ḋ**: Arapçadaki *Dad/Zad* (**ض**) harfini karşılar. Örneğin: *Ramaḋan, Kaḋı, Kaḋa, Ḋarb, Ḋarbe, Arḋ.*
- **Ṫ**: Arapçadaki *Tı* (**ط**) harfini karşılar. Arapçada bu harf Türkçede bulunmayan D ve T arası bir sesi gösterir. Örneğin: *Ṫarık, Ṫarikat*...
- **Ż**: Arapçadaki *Zı* (**ظ**) harfini karşılar. Arapçada bu harf Türkçede bulunmayan /ðˤ/ sesini gösterir. Örneğin: *Żan, Żalim, Żafer...*
- Türkçe'de bulunmayan peltek harflere yabancı kökenli kelimelerde rastlanır (**D̃, Z̃, T̃, S̃**). Yalnızca Arapça ve Osmanlıca çevirilerde kullanılır.
- **Ť**: /θ/ sesidir. Arapça'dan gelen bazı sözcüklerde kullanılır (**ث**). Ancak peltek harfler Başkurt dilinde de bulunur. Örneğin: *Eŝer*... Başkurt Kiril Alfabesinde "**Ҫ**" harfi ile gösterilir.
- **Ď**: /ð/ sesidir. Arapça'dan gelen bazı sözcüklerde kullanılır (**ذ**). Ancak peltek harfler Başkurt dilinde de bulunur. Arapçadaki D sesinin peltek biçimidir. Örneğin: *Z̃eka*... Başkurt Kiril Alfabesinde "**Ҙ**" harfi ile gösterilir.**Y**: Bu harf pek çok dilde Türkçedeki "**I**" sesine denk düşer. Örneğin: *Kyrgyz (Kırgız okunur).* Bu durumda Türkçedeki İ sesi ise Ÿ olarak da gösterilir. Örneğin: *Ÿkÿ (İki).*
- **Ƶ** veya **Ȥ**: Türkçedeki J harfine denktir. Uygur Türkleri tarafından da kullanılmakta olan, Pinyin adı verilen ve Çinceyi Latin alfabesine çevirmekte kullanılan sistemin Uygur alfabesine uyarlanmış biçiminde Türkçedeki J sesini karşılar.

Çizgili harfler

Orta-çizgili harfler el yazısında zaman zaman kulanılmakla beraber bunların aslında ses değerleri açısından herhangi bir işlevi yoktur ve genellikle eşsesli kelimeleri ayırt etmekte veya bir el alışkanlığı olarak kullanılmaktadır. Çoğu zaman vurgulu ve kalın bir söyleyişi göstermeye yarar.

- **Đ**: Türkçede yalnızca el yazısında eşsesli kelimeleri ayırmak için kimi zaman bu kullanıma rastlanır. Bu harfi içeren kelimelerin büyük bir kısmı halk ağzında D ile de karşılanabilen T sesini de ihtiva eder: *Dolu* (tam olma) ve *Đolu* (yağış şekli) sözcükleri arasındaki fark başka bir örnektir. Benzer biçimde *Đon* (giysi) ve *Don* (buzlanma) sözcükleri örnek olarak gösterilebilir... Bu sesin Türkçede yer aldığı başka bir kelime ise *Arđ* (Arka) sözcüğüdür. Kimi yörelerde *Ard* kimi yörelerde ise *Art* olarak telaffuz edilir.
- **Ƶ**: Türkçede yalnızca el yazısında eşsesli kelimeleri ayırmak için kimi zaman bu kullanıma rastlanır. Örneğin: *Ƶar* ve *Zar* farkı. (Uniform Türk Alfabesinde yer alır ve Türkçede'ki J harfi karşılığında kullanılır.)

Diğer Örnekler: *Ɓağ* (bahçe) ve *Bağ* (düğüm), *Ꝁurt* (yırtıcı) ve *Kurt* (larva), *Ᵽas* (oksitlenme) ve *Pas* (iletme), *Roman* (kitap) ve *Ɍoman* (millet adı) farkları...

Düzeltme İşaretleri

- **Düzeltme İmi (̂)**: Türkçede yalnızca sesli harflerin üzerine gelir. Harfin uzun okunmasını sağlar. Örneğin: *Hala (babanın kız kardeşi) ve Hâlâ (şimdi, henüz)*.
- **Vurgu İmi (́)**: Sağa yatık olarak kullanılır. Aslında sesli-sessiz bütün harflerin üzerine gelebilmesi mümkündür. Kimi zaman işaretli harf üzerinde bir duraksama veya hece bölünmesiyle ortaya çıkar. Türki dillerde iki işlevi vardır:

1. Vurgunun hangi hecede olduğunu işaretler. Bazen eş sesli kelimeleri birbirinden ayırmaya yarar. Mesela, Rusçada ve Yunancada hemen her kelimede kullanılır, çünkü vurgunun hangi hecede yer aldığını göstermeye yarar. Böylece aynı yazılışa sahip kelimeler de birbirinden ayrılabilir. Böyle bir vurgu uygulaması Türkçede pek mümkün değildir, çünkü hece vurgusu Türk dilinin yapısı gereği çok fazla değiştirilemez, başka heceye kaydırılamaz. Konuşma dilinde bunu ayırt edebilmek için özel bir çaba sarf edilmez. Bu nedenle de vurgunun ayrıca gösterilmesine gerek yoktur. Türkî Kiril alfabelerinde Rusçadan gelen kelimelerde kullanılır.
2. Üzerinde bulunduğu harfin ses değerini vurgulayarak değiştiren bir işarettir. Seslerin (harflerin) aslında biraz uzatılmasını sağlar.

- **Sessiz Harflerde:** Sert ve vurgulu bir söyleyiş kazandırır. **Ý** Türkmen alfabesinde bir harf olarak bulunur ve Türkçedeki Y harfine denktir. Çünkü işaretsiz yalın Y harfi pek çok dilde Türkçedeki I harfine denk düşer. (*Kyrgyz*: Kırgız gibi). **Ć** ise Boşnakçada yer alır ve /tç/ sesi verir. Yeni Başkurt Alfabesinde Ź harfi /ð/ sesini göstermek için kullanılır. Tüm sessiz harflere uygulamak mümkündür. Mesela; *Ý, Ć, Ś, Ź, Ŕ, Ĺ, Ń, Ḱ, Ẃ, Ḿ, Ṕ* harfleri gibi... Böylece aslında vurgu iminin birinci işlevi olan vurgulama sağlanmış olur. Örneğin: *Hać (Hacc), Haḱ (Hakk)*... Ayrıca sessiz harflerde bir duraksama yaptırır. Örneğin: *Aý Han* ve *Ayhan* sözcüklerinin okunuşlarındaki farklılıkta olduğu gibi. Ayrıca *Eḱmek* ve *Ekmek* sözcüklerinin okunuşlarındaki farklılıklar yine örnek olarak verilebilir. Anadolu Türkçesinde kesme işareti biçiminde yabancı dillerden -özellikle Arapçadan- gelen bazı kelimelerin aksanlı (duraklayarak) okunmasını sağlar. Burada asıl yapılan şey üzerine geldiği sessiz harfte bir duraklama sağlayıp, diğer heceye sesli harf ile başlamaktır. Örneğin: *Kıt́a, Kuŕa, Meĺun...* Türk Alfabesinde bu kelimeleri bu biçimde yazabilmek için aksan işareti yerine, -belki de birbirlerine çok benzedikleri için- kesme işareti (') kullanılmıştır. Fakat Türkçe'de heceyi sessiz harfle bitirip sesli harfle başlamak Anadolu Türkçesinin yapısına uygun olmadığı için zaten söyleyişte de bu biçimler genelde tercih edilmez ve heceler kesintisiz düz okunur.
- **Sesli Harflerde:** Üzerine geldiği sesli harfin uzatılmasını sağlar. Mesela Tatar alfabesinde **Í** harfi uzatılan bir İ sesi verir. Türkçe'deki sesli harflerle örnek verilecek olursa: *Ánında, Bázen, Nádiren…*
- **Á, É, Í, Ó, Ú**: Bazı Türki alfabelerde ve Macarcada bulunan uzatılmış harflerdir. Vurgu işareti Macarcada sesli harfleri biraz uzatır. (Örneğin: Türkçedeki *Hán'ım* ve *Hanım* sözcüklerinin okunuşlarındaki farklılıkta olduğu gibi.)
- Türkçedeki yazım koşulları göz önünde bulundurularak Arapça sesli harflerin Türkçeye çevirisinde aşağıdaki biçimler tercih edilir.

Latinize	*Sesler*	*Örnek*	*Türkçe*		*Uzun*	*Örnek-1*	*Örnek-2*
Ä	A, E	**Yämin**	*Yemin*		**Â**	**Kazâ**	**Hâlâ**
U	U, Ü	**Mulk**	*Mülk*		**Û**	**Mûzip**	**Sükûn**
İ	I, İ	**Sihhat**	*Sıhat*		**Î**	**Îlan**	**Dînî**

(**Ä**: **A**+**E**) şeklinde bir gösterim de harflerin açılımı bakımından doğrudur.

- **Kısaltma İmi (˘)**: Harflerin kısa bir söyleyiş kazandırılarak telaffuzlarını sağlar. Sesli harflerde bu kısalık ancak gırtlaksı sesler çıkarmakla mümkündür. Bu nedenle sesli harflerde gırtlaksı sesleri temsil eden bir işaret haline gelmiştir.
- **Sesli Harflerde**: Türkçenin ses yapısında sesli harfe çok kısa bir söyleyiş kazandırır. Çok hızlı ve kısa olarak söylenen *Ă-aa, Ĭ-ıh, Hă!, Hĕ!, Hĭ!, Ăh*... gibi ünlemler bu kısalığı anlamak için örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bu sesli harfler Arapçadaki gırtlaktan çıkarılan Ayın **(ع)** harfinin türevleri (çekimli/harekeli biçimleri) olduğu için gırtlaksı harfleri göstermek için de kullanılır. Örneğin (Arapça kökenli kelimelerde: *Ărab, Ŭmum, Ĭtır*...
- **Ă**: Romancada ve Çuvaşçada ayrıca İtelmencede ve Hantıcada yer alır. /ə/ sesini temsil eder.
- **Ĕ**: Çuvaşçada bulunur. Romanya alfabesinde 1904'te kaldırılmıştır. /ɘ/ sesini karşılar.
- **Ĭ**: Çuvaşçanın resmi olmayan Latin alfabesinde Rusçadan geçen kelimelerde kullanılır. Pinyin alfabesinde de yer alır.
- Türkçede Kısaltma İmi özellikle el yazısında İnceltme İmi ile karışma ihtimali nedeniyle sesli harflerde tercih edilmemiştir.
- **Sessiz Harflerde**: Aslında Kısaltma İminin sessiz harflerde kullanımı öngörülmemiştir. Fakat Yumuşatma İmi (ˇ) ile çok benzer bir şekle sahip olduğu için bu iki işaret birbirinin yerine kullanılır hale gelmiştir (aralarındaki fark ortadan kalkmıştır) ve sessiz harflerde de bu işaret kullanılmıştır. Örneğin Türkçedeki **Ğ** (Yumuşak G) harfi... Karon ile gösterilen harfler Breve ile de gösterilebilir: **Ťť** (Breve: **T̆t̆**) veya **Ďď** (Breve: **D̆d̆**)...

Latinizasyon

Latinizasyon (Romanizasyon) tabiri genel olarak Latin alfabesi dışındaki ses sistemlerinin Latin Alfabesine çevrilmesini ifade eder.

Kiril Latinizasyon

Ana madde: Kiril alfabesi

Kiril Latinizasyon																										
A	**B**	**C**	**Ç**	**D**	**E**	**Ə**	**F**	**G**	**Ģ**	**Ğ**	**H**	**X**	**İ**	**J**	**K**	**Q**	**L**	**M**	**N**	**Ň**	**O**	**Ö**	**P**	**R**	**S**
А	**Б**	**Җ**	**Ч**	**Д**	**Е**	**Ә**	**Ф**	**Г**	**Ӷ**	**Ғ**	**Һ**	**Х**	**И**	**Ж**	**К**	**Қ**	**Л**	**М**	**Н**	**Ң**	**О**	**Ө**	**П**	**Р**	**С**

Arapça Latinizasyon

Ana madde: Arap alfabesi

Arapça: **ي**	Arapça: **ۋ**	Arapça: **و**	Arapça: **ه**	Arapça: **ن**	Arapça: **م**	Arapça: **ل**	Arapça: **گ**	Arapça: **ڭ**	Arap
Y	**V**	**W**	**H**	**N**	**M**	**L**	**G**	**Ň**	**K**

Diyakritik İşaretlerin Tüm Harflere Eklenmesi

Karakter Eşlem aracında yer alan ve adının başında **Combining** (Kombine/Eklemlenebilir) yazan işaretler herhangi bir harften sonra eklendiğinde o işaret otomatik olarak harfin üzerine yerleşir. Tüm **Combining** (Kombine) işaretleri görmek için *Unicode* (Ünikod) bir karakter kümesi seçmek gereklidir. Örneğin *Lucida Sans Unicode* gibi... Burada dikkat edilmesi gereken hususu herhangi işaretin **Normal** biçimi ile **Combining** (Kombine) biçiminin görüntüde birbiri ile aynı olduğudur. Normal biçim kullanıldığında harfin üzerine eklenmez, yanında durur. Bu nedenle adının başında **Combining** (Kombine) yazan işaret seçilmelidir. Örneğin: *Combining Acute Accent*, *Combininig Tilde* gibi...

Uygulamaya Örnek

Herhangi bir harfe, mesela "**M**" (veya küçük "**m**") harfinin üzerine Dalga (Tilde) işareti (̃) eklenmek istendiğinde bu harfin işaretli biçimi karakterler arasında bulunamıyorsa şu işlemler uygulanır:

- M harfi yazıldıktan sonra *Combining Tilde* (̃) işareti bulunup, harften hemen sonra peşepeşe yazılır. Böylece ortaya **M̃** harfi (veya **m̃** harfi) çıkar.
- Bu işlem *Combining* (Kombine-Eklemlenebilir) biçimi olan tüm işaretler için uygulanabilir.
- Harften önce yazılırsa işe yaramaz.
- Harften sonra boşluk bırakılırsa işe yaramaz.
- Adının başında *Combining* (Kombine) yazmayan işaretler harfin üzerine eklenmez yanında durur.

Bazı Combining (Kombine/Eklemlenebilir) İşaretler

Bu işaretler aşağıdan kopyalanarak herhangi bir harften sonra yazıldığında harfin üzerine eklenir. Aşağıdaki işaretler kesinlikle bu simgelerin normal biçimleri değildir. Combininig (Eklemlenebilir) halidir.

- (̀): Combininig Grave (Kombine Aksan)
- (́): Combininig Akute (Kombine Vurgu)
- (̃): Combininig Tilde (Kombine Dalga)
- (̂): Combininig Circumflex (Kombine Şapka)
- (̄): Combininig Macron (Kombine Uzatma)
- (̈): Combininig Diaeresis (Kombine Çiftnokta)
- (̌): Combininig Caron (Kombine Yumuşatma)
- (̊): Combininig Ring (Kombine Halka)
- (̛): Combininig Horn (Kombine Duyarga)
- (̇): Combininig Superdot (Kombine Üstnokta)
- (̅): Combininig Superline (Kombine Üstçentik)
- (̲): Combininig Subline (Kombine Altçentik)
- (̦): Combininig Subcomma (Kombine Altvirgül)
- (̧): Combininig Cedilla (Kombine Çengel)
- (̨): Combininig Ogonek (Kombine Kanca)
- (̱): Combininig Submacron (Kombine Altçizgi)
- (̰): Combininig Subtilde (Kombine Altdalga)
- (̭): Combininig Subflex (Kombine Altşapka)

Kaynakça

- Heinz F. Wendt: *Fischer Lexikon Sprachen*, 1961 (ISBN 3-596-24561-3)
- Bilal N. Şimşir: Türk Yazi Devrimi, Ankara 1992, S. 119
- Helmut Glück (Hrsg.): *Metzler Lexikon Sprache*, 2005 [S. 417] (ISBN 3-476-02056-8)
- Zentrum für Türkeistudien, Essen: *Aktuelle Situation in den Turkrepubliken – Innenpolitik, Sicherheitspolitik, Wirtschaft, Umwelt, Bevölkerung* (Working Paper 14, 1994)
- FSP Entwicklungssoziologie, Bielefeld: *Formen der Transvergesellschaftung als gegenläufige Prozesse zur Nationsbildung in Usbekistan* (Working Paper 334, 2000)
- *Der Fischer Welt Almanach '94 – Zahlen, Daten, Fakten*, 1993 (S. 846)
- Mehmet Tütüncü: *Alphabets for the turkic languages*
- Herbert W. Duda: Die neue türkische Lateinschrift. I. Historisches. In: Orientalistische Literaturzeitung 1929, Spalten 441–453. – II. Linguistisches. In: Orientalistische Literaturzeitung 1930, Spalten 399–413.
- F.H. Weißbach: Die türkische Lateinschrift. In: Archiv für Schreib- und Buchwesen 1930, S. 125–138.

- Yakovlev N.F. *"Development and succeeding problems in Latinizing alphabets"*, No 2, 1936, pp. 25–38 (In Russian) Н.Ф. Революция и письменность, № 2, 1936, стр. 25–38 (https://web.archive.org/web/20050418195901/http://www2.unil.ch/slav/ling/textes/Jakovlev36.html)
- Луначарский. Латинизация русской письменности
- Статья «Новый алфавит» в Литературной энциклопедии
- G.A Gaydarci, E.K Koltsa, L.A.Pokrovskaya B.P.Tukan, Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, TC Kültür Bakanlığı Yayınları
- Nevzat Özkan, Gagauz Destanları, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Prof. Dr. Mustafa Argunşah-Âdem Terzi-Abdullah Durkun, Gagauz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Gagauzum Bucaktır Yerim, Tatura Anamut Ocak Yayınları
- Nevzat Özkan, Gagavuz Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996
- Jaŋalif/Яңалиф". Tatar Encyclopedia. (2002). Kazan: Tatarstan Republic Academy of Sciences Institution of the Tatar Encyclopaedia
- Закиев. Тюрко-татарское письмо. История, состояние, перспективы. Москва, "Инсан", 2005

Ayrıca bakınız

- Türk dilleri alfabeleri
- Arapça'nın romanizasyonu
- Diyakritik işaretler

Dipnotlar

1. ^ Proceedings of the International Symposium of Contemporary Turkish Alphabet (Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu Bildirisi), 18-20 Kasım 1991, İstanbul, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1992 [1] (http://abdulvahapkara.com/images/stories/resim3/oralfabe1.jpg) 27 Ocak 2014 tarihinde Archive.is sitesinde arşivlendi (https://archive.is/20140127124743/http://abdulvahapkara.com/images/stories/resim3/oralfabe1.jpg).
2. ^ Türk Keneş ve Türk Dünyasının 34 Harfli Ortak Alfabe Sistemi - Abdülvahap Kara (http://abdulvahapkara.com/arastirma-konulari/edebiyat-ve-kultur/252-turk-kenesi-ve-alfabe.html) 27 Ocak 2014 tarihinde Archive.is sitesinde arşivlendi (https://archive.is/20140127073906/http://abdulvahapkara.com/arastirma-konulari/edebiyat-ve-kultur/252-turk-kenesi-ve-alfabe.html)
3. ^ ИЗ ИСТОРИИ ПИСЬМА АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ТЮРКОВ, Мансур Рахбари (Южный Азербайджан, Иран), Bextiyartuncay. Э(ә) harfi için örnek (http://bextiyartuncay.wordpress.com/2012/03/24/%D0%B8%D0%B7-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8-%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%B0-%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D1%82%D1%8E/) 5 Ocak 2014 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi (https://web.archive.org/web/20140105073133/http://bextiyartuncay.wordpress.com/2012/03/24/%D0%B8%D0%B7-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8-%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%B0-%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D1%82%D1%8E/). - *"**э(ә)CPu :** леорард (Китаб аль – Идрак ли – Лисан аль – Атрак), тигр (Махмуд Кашгари)*"
4. ^ Eesti Keele Instituut / Institute of the Estonian Language KNAB: Kohanimeandmebaas / Place Names Database, Taadi / Tat / Жугьури Džuhuri latinisatsioon / romanization: KNAB 2012-09-30 - Notes-2: (http://www.eki.ee/knab/lat/kbljdt.pdf) 5 Ocak 2014 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi (https://web.archive.org/web/20140105003916/http://www.eki.ee/knab/lat/kbljdt.pdf). *"In the earlier Azerbaijani Cyrillic there were variations: ә (= э)."*
5. ^ Ulutaş, İsmail. 2004. Relative clauses in Gagauz syntax. Istanbul: Isis Press. ISBN 975-428-283-8
6. ^ Ilya Yevlampiev, Karl Pentzlin and Nurlan Joomagueldinov, N4072 Revised Proposal to encode Arabic characters used for Bashkir, Belarusian, Crimean Tatar, and Tatar languages, ISO/IEC JTC1/SC2/WG2, 20 May 2011. [2] (http://std.dkuug.dk/JTC1/SC2/WG2/docs/n4072.pdf) 24 Şubat 2014 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi (https://web.archive.org/web/20140224062656/http://std.dkuug.dk/jtc1/sc2/wg2/docs/n4072.pdf).
7. ^ Janka Stankievic. Mova rukapisu Al Kitab. Casc I. Fonetyka. New York 1954
8. ^ Вольскі В. Асноўныя прынцыпы арабскай транскрыпцыі беларускага тэксту ў "Кітабах". "Узвышша" 1927. №6